

İÇGÖÇ ALGISININ DEĞİŞMESİ VE GURBETÇİLİK ÜZERİNE

Ahmet MUTLU¹

“Bir yiğit gurbete gitse
Gör başına neler gelir...”
Halk Türküsü

Atıf/©: Mutlu, Ahmet (2016). İçgöç Algısının Değişmesi ve Gurbetçilik Üzerine, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 1, Haziran 2016, ss. 85-98

Özet: Ülkemizde 1950'lerden sonra hız kazanan kentleşme olgusu bilinmektedir. Bununla birlikte, yoğun biçimde kırdan kente göçle biçimlenen bu kentleşme olgusunun niteliksel olarak nasıl gerçekleştiği çok fazla irdelenmemiştir. Söz konusu göç süreçleri genel olarak doğrusal ve salt ekonomik boyutlu olarak değerlendirilmektedir. Oysa ülkemizdeki kırdan kente göç süreçleri, sanayileşmiş Avrupa ülkelerindeki göç süreçlerinden farklı olarak, tedrici biçimde ve salt ekonomik faktörlerin yanısıra “duygusal faktörlerle” de yörgularak gerçekleşmiştir.

Ülkemizde kırdan kente göç süreçlerinin “duygusal boyutu” “gurbet” kavramı üzerinden anlaşılabilir. “Gurbet”, “evden uzakta” “doğup yaşanılmış olan yerden uzak yer” ya da mecazi olarak “yabancı ellerde olma durumu” anlamına gelmektedir. Gurbet algısı, zaman içinde değişime uğramıştır. Bu değişimin irdelenmesi, ülkemize özgü içgöç süreçlerinin dönemsel olarak farklılaşan temel motivasyonlarını tespit edebilmek bakımından önem taşır. Bu çalışmada öncelikle gurbet kavramının, ülkemizdeki içgöçlere nasıl bir özgün karakter kazandırdığı irdelenecektir. Daha sonra içgöç algısındaki değişimlere değinilerek, kırdan kente göç edenlerin kentte “gurbetlik” algıları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, gurbet, içgöç, kentleşme.

On Changes the Perception of Internal Migration and Homesickness

Citation/©: Mutlu, Ahmet (2016). On Changes the Perception of Internal Migration and Homesickness, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 9, Issue 1, June 2016, pp. 85-98

Abstract: *In our country, it is known that urbanization has been accelerated after 1950s. However, it is not extensively scrutinized that how has urbanization - shaped by migration from rural to urban- actualised qualitatively. Aforesaid migration processes are evaluated within the framework of generally as linear and pure economic dimension. In fact rural-urban migration processes in our country have gradually taken place with “emotional factors” apart from purely economic factors. In addition mentioned migration processes are different from migration processes in industrialized European countries.*

In our country the “emotional dimension” of rural-urban migration process can be understood through the “homesickness” concept. “Homesickness” means the state of “being away from home” and “being away from the place that someone born and lived” or “being in foreign lands” metaphorically. Homesickness perception has undergone a change over time. Being scrutinized of this change is important for determining the main motivation of the periodic variation of internal migration process. In this study, first, it will be scrutinized that how ‘homesickness’ brings forth genuine character to internal migration. Then, it will be touched on the change in internal migration perception and also “homesickness perception” of those who migrated from rural to urban will be put forth.

Keywords: Turkey, Homesickness, İnternal Migration, Urbanization.

I. GİRİŞ

Türkiye, Osmanlı Devleti kuruluşundan beri yoğun nüfus hareketlerine uğramıştır ve bu nedenle aslında Türkiye tarihinin bir “göç tarihi”nden ibaret olduğu söylenebilir (Karpas, 2003: 91; Saraçoğlu, 2016: 1). İlber Ortaylı'nın belirttiği gibi Türkiye bir “göçmen ülkesi”dir (Ortaylı, 2013). Bu göçler, 15.-17.yy arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun fethettiği topraklarda koloni oluşturmak, toprağı işlemek ve vergi gelirlerini artırmak amacıyla aşiretlerin Balkanlar ve Anadolu'ya yerleştirilmesiyle başlamış; 18.-19. yy.'larda kaybettiği topraklardaki Müslümanların ve Türklerin Anadolu'ya yönelmeleriyle sürmüştür. Dahası, söz konusu göçler, Cumhuriyet döneminde de sürmüştür.

19.yy.'a değin Osmanlı İmparatorluğu'nda kurumsal bir nitelik taşıyan

“sürgünler”, özünde “zorunlu bir yer değiştirme politikasıydı. 1850’lerde Osmanlı ekonomisinin mülkiyet hakkı, kişisel güvenceler ve mal, insan ve kapital akımlarını kolaylaştıran yasal düzenlemelerle kapitalist ilişkilere açılması, nüfusun mekânda yeniden dağılım mekanizmasında değişiklikler yaratmış; zorunlu yer değiştirme politikasının yerini “göç” almıştır. Bu göç, özellikle kırdan toprağa bağlı emeğin çözülerek, ücretli emek haline gelmesine dayanmaktadır (Tekeli, 2008: 149). Dolayısıyla daha önce merkezden dışarıya ya da tam tersi nitelikteki göçlerin, 19.yy’ın ikinci yarısından itibaren kendine özgü ve farklı bir nitelik almıştır. Söz konusu içgöçlerin, yapısal sonuçlarının bugünkü kır ve kent yapılarını doğrudan etkilemesi nedeniyle çok önemli olduğu görülür.

Bugün köylerde gerek üretim gerekse demografik yapı bakımından iç karartıcı bir durumun bulunuyor oluşu, geçmişte başlayan bu içgöç eğilimlerinin nihai sonucu olarak değerlendirilebilir. Birçok köyde, girişten itibaren metruk binalar tarafından, köy meydanında da son günlerini yaşayan ihtiyarlar ve emekliler tarafından karşılanırsınız. Tekeli’nin de vurguladığı gibi bu köylerde pazar için hemen hemen hiç bir üretim yapılamamakta ve burada geçimlerini emekli aylıklarıyla sürdürmektedirler (Tekeli, 2008: 53). Esasen “emekli aylığına bağlı yaşam tarzı”, son yıllarda köy nüfusunu görece artıran bir etkidir. Kentlerde yaşayan belli yaş üstündeki kişiler sıcak mevsimlerde gelerek, altı ay boyunca doğdukları topraklarda vakit geçirmektedirler. Ancak bu durum, köylerde nüfus artışı için yapısal bir faktör değildir.

Köylerimiz neden ve nasıl bu hale geldi? Köylerin bu hale gelişi üzerine ekonomik, sosyo-kültürel nitelikli pek çok çözümleme yapılabilir. Ancak, esasen sorunun anlaşılmasında “gurbet” olgusu anahtar niteliğindedir. Bu hususta, bir örnek olarak seçilen Akpınar Köyü’nde yıllara göre gerçekleşen nüfus değişimi açıklayıcıdır.

Tablo 1: Akpınar Köyü’nde Yıllara Göre Nüfus Değişimi

Yıllar	Nüfus	
	Sayı	%
1973	247	100
1985	127	51.41
1990	95	38.46
2000	41	16.59
2008	24	9.71
2009	29	11.41

Kaynak: (Derl. Güreşçi, 2010: 50).

Tablo 1’de görüldüğü gibi Akpınar Köyü’nün nüfusu yıllar geçtikçe azalmakta ve neredeyse nüfus tükenmektedir. Büyük ölçüde kente göçle ilgili olan bu durum, pek çok Anadolu köyü için ortak bir özellik gibidir. Türkiye’de kırsal bölgelerdeki nüfus değişiminin de Akpınar Köyü’ndeki değişime makro ölçekte benzediği söylenebilir:

Tablo 2: Türkiye’de Yıllara Göre Kırsal ve Kentsel Nüfus Değişimi

Yıllar	Kır		Kent	
	Sayı	%	Sayı	%
1927	10.342.391	75.78	3.305.879	24.22
1950	15.702.851	74.96	5.244.337	25.04
1980	25.091.950	40.99	33.326.351	59.01
2000	23.797.653	29.50	44.000.274	64.90
2009	27.754.093	24.5	54.807.219	75.5
2014	6.409.721	8,2	71.286.182	91,8
2015	6.217.919	7,9	72.523.134	92,1

Kaynak: (Mutlu, 2010: 77; TÜİK, 2016)’dan derlenmiştir.

Hem Akpınar Köyü’nün hem de Türkiye’de köylerin genel durumu, Eric Hobsbawn’ın 20. Yüzyılı kapsayan “Kriz Çağı (Age of Crisis)” adlı eserindeki “köylülük öldü” sözünü haklı çıkarır niteliktedir. Gerçekte geç sanayileşen toplumlarda 20. yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran gelişme, köylülüğün çözülmesi ve topraktan kopan insanların kentsel alanlara göçüdür (Kıray, 2007:184). Ülkemizde II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan, 1980’li yıllarla da doruk noktasına çıkan göç süreci de bu gelişmenin bir yansımasıdır.

Yukarıdaki göç süreci, dönemselsel olarak farklılıklar gösterir. Bu çalışmada, kırdan kente göç süreci; 19.yy-1950 dönemi “gurbetçilik”; 1950-günümüz dönemi ise “kırdan kente göç” olarak kavramsallaştırılmış ve her iki dönemin kır üzerindeki etkisi itibariyle niteliksel farklılıklar taşıdığı ileri sürülmüştür.

II. GÖÇÜN DUYGUSAL BOYUTU: GURBET ve GURBETÇİLİK

Halk türkülerine konu olan “gurbet”, “evden uzakta” “doğup yaşanılmış olan yerden uzak yer” ya da mecazi olarak “yabancı diyarlarda olma durumu” anlamına gelir. Esasen yabancı dillerde de karşılığı olan gurbet (ing. homesickness) kavramı, içgöçler bağlamında yabancı ülkelerdekinden farklı ve bize özgü bir işleve sahiptir. Kavramın olgusal biçimi olan “gurbetçilik”, Karpat’a göre bir “mevsimlik göç biçimi”dir (Karpat, 2003: 101). “Gurbet” olgusu, belki de 19. Yüzyıldan sonra önce Avrupa’da sonra da dünyanın

pek çok coğrafyasında gerçekleşmiş olan kırdan kente göçlerin ülkemize özgü “duygusal boyutu”nu ifade eder. Bu yönüyle “gurbet”in anlaşılması, ülkemizdeki içgöçlerin özgün karakteristiğini görebilmek bakımından önemlidir.

Geçmişten bugüne “gurbet” kavramının içeriği değişmektedir. Denilebilir ki “gurbet” kavramının içeriğindeki değişimler, ülkemizdeki içgöç süreçlerini doğuran temel motivasyonların değişimini de açıklamaktadır.

Tablo 3. Gurbet Kavramının Yıllara Göre İçerik Değişimi

“Oğlun Nerede?”	
1850-1990	1990 Sonrası
“Gurbette” (Kentin bilinmezliği/Kent korkusu)	“İstanbul’da/Ankara’da” (Kentin bilinirliği/Kente Aşinalık)

Gurbet kavramı, bugün, geçmişe göre oldukça farklı bir anlama sahiptir. Kırdan artık kimse, “oğlun nerde, kocan nerde?” gibi sorulara “gurbette” diye cevap vermemektedir. Çünkü gurbet algısı, geçmişten bugüne “evrim” geçirerek, farklılaşmış durumdadır. Bu evrimin niteliksel değişimi ve aşamaları şöyle açıklanabilir:

- Geçmişteki “gurbet”in niteliği bugün yok olmuş durumdadır. Nedir geçmişteki içerik? Bu bilinmezlik, gurbete giden koca, oğul gibi yakınlarla, “ölüm” ya da “ağır hastalık” gibi olağanüstü durumlar dışında haberleşme/ulaşma olanağının olmayışına bağlı bir bilinmezlik durumudur. Bilinemeyen şeyler ürkütür, endişe verir. O nedenle, gurbette olan kişiyle ilgili tasavvurlar, ne yaptığı, nasıl bir işte çalıştığı, kalacak yeri olup-olmadığı, şehirde horlanıp-horlanmadığı, sağlık sorunu olup-olmadığı sorularının menfi ihtimalleriyle donanmıştır. Dolayısıyla, “gurbetlik”in bitmesi özlemi, kırsalda bastırılmış duygular kategorisinde ilk sıralarda yer alan “sevgiliyi görme özlemi” gibi görünse de esasen o kişinin gelmesiyle, yukarıdaki kaygıların ortadan kalkmasını içerir.
- Artık kır merkezli bir yaşam anlayışı, yerini kent merkezli bir anlayışa bırakmıştır. Baştan vurgulanmalıdır ki, kent merkezli anlayış, “kentten benimsendiği” anlamına gelmez, bu bir zorunluluk durumu olarak ortaya çıkmaktadır. Köyden kente gidenin akli her zaman yine köydedir. Kent merkezli anlayışın ortaya çıkmasında şüphesiz ki kentleşmenin “iletici nedenleri” diye tarif edilen; gelişen karayolları, çeşitlenen ve ucuzlayan otomobil, otobüs, tren, uçak gibi ulaşım araçları, telefon, televizyon,

internet gibi kitle iletişim araçlarından oluşan teknolojiler öncelikli yer tutmaktadır. Dolayısıyla ülkemizde “gurbetlik” algısının içerik değiştirmesinde “küreselleşme”nin yarattığı olanakların büyük etkisi olduğu tespit edilmelidir. Öte yandan kent merkezli yaşam anlayışının ortaya çıkışında, yine küreselleşme olanaklarıyla “*kent yaşamının özellikle kır insanı için erişilemez bir yaşam biçimi olmadığı*” yönünde bir anlayışın yaygınlaşması etkili olmuştur. Kent merkezli bir yaşam anlayışının oluştuğunu nereden anlıyoruz? Bunu, yakın dönemlere kadar köylerde geçerli olan, köyde yaşayan ebeveynlerin çocukları ve kendileriyle ilgili gelecek tasavvurunun büyük ölçüde köyle değil, kentle ilişkilendirilmesinden çıkarabiliriz. Böyle bir tasavvurun ana hatları şöyle belirtilebilir:

- i. Köyde yerleşik, çiftçilikle uğraşan kişi, çocuklarının kesinlikle kendisi gibi köyde kalıp, “sürünmesi”ni istemez.
- ii. “Ceketini satmak” pahasına da olsa mutlaka onların “okumalarını”, olmadı, şehirde bir “meslek sahibi olmalarını” ister; onların “günyüzü görmesini” ister, bunun için çabalar.
- iii. Ayrıca ilerde, kendileri “kocayınca”, “köyde tek göz odada ölümü beklemektense”, şehirde çocuklarının yanında kalabilir, hastaneye gidebilir.

Açıktır ki yukarıdaki tespitler, bugün kentsel yaşama memur ya da işçi olarak karışan pek çok kitlenin hikâyesi niteliğini taşımaktadır. Söz konusu tespitler, iç göç süreçlerinde kırdaki insanın “kente karşı kaygılanmaktan, kenti gelecekteki mekân olarak görmeye” geçişini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu farklılaşmayı, başlangıçta duygusallıkla yüklü olarak, kente kalıcı olarak gitmeme, kır-kent arasında gidiş gelişlerden oluşan “gurbet” ve kırı temelli olarak terk edip, kente yerleşme niyetini içeren “kırdan kente göç” olarak kavramsallaştırabiliriz.

III. GURBETÇİLİĞİN NİTELİĞİ ve ORTAYA ÇIKIŞI

Esasen gurbetçilik, temellerini 1850’lerden sonra Osmanlı İmparatorluğu’ndaki yapısal değişikliklerin oluşturduğu, 1950’lere kadar esas olan ve sonra zayıflayarak devam eden, köy/toprak merkezli bir göç hikâyesidir. Gurbetçiliğin yaklaşık 100 yıl süren bir göç türü olarak kalmasının temel nedenlerinden birisi, Osmanlı toplum düzenindeki toprak merkezli kurgunun olduğunu söylemek yanlış olmaz (Karpaz, 2003: 101-102). Kır insanının topraktan kendisini soyutlayarak, şehirde de yaşayabileceğine yönelik bir bilinç

geliştirmesinin, yaklaşık olarak 100 yıllık bir zaman aldığı, bu merhaleye 1950'lerden sonra gelebildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

1950'li yıllardan sonra ülkede sosyo-kültürel ve ekonomik koşulların değişmesi nedeniyle, gurbetçiliğin niteliği de değişmeye başlamış ve özellikle 1990'lardan sonra gurbetçilik mefhumu tamamen kaybolmuştur.

Gurbetçiliğin doğuş sürecini, bir örnek olarak Karadeniz bölgesi üzerinden irdeleyebiliriz. "Neden Karadeniz?" Aslında bu seçim bir tercih olmayıp, 1950'lerden sonra başlayan içgöçün genel istikametinin doğudaki ve kuzeydeki yoksul ve az gelişmiş kesimlerden batıya doğru olmasıyla ilgilidir. Bu dönemde Karadeniz Bölgesi, en fazla göçmen gönderen yerdir (Karpas, 2003: 105). Dolayısıyla 1950'den sonra bu bölgede kırdan kente göçün hızlı olmasının yapısal nedenleri olduğu düşünülebilir.

19.yy.'ın ikinci yarısında Osmanlı Devleti bir dizi yeni sosyo-ekonomik ve siyasal etkenden kaynaklanan büyük yapısal değişmeler geçirmiştir. Bu dönemde, Karadeniz ve Akdeniz kıyıları boyunca ihracat ve transit işlevi gören bir dizi liman kenti ortaya çıkmıştır. Bu kentleşme, Türk köyleri ve kasabaları üzerinde çok büyük bir etki yaratmıştır. Bu nedenle örneğin; 1830'larda Orta Anadolu'da dağ köylerinden vadilere ve düşük irtifalı yerlerdeki kasabalara, göçebeleri de içeren yoğun bir nüfus hareketi başlamıştır. Böylece çeşitli bölge kasabaları ve liman kentleri aracılığıyla ihraç edilecek yiyecek maddelerin üretimine yönelmiş verimli araziler üzerine kurulu köyler kurulmuştur. Bu dönemdeki bu demografik dönüşümü, Türkiye'nin kuzeydoğu kesimini, özellikle Trabzon Bölgesini çok etkilemiş, Trabzon ve Giresun Limanlarını önemli hale getirmiştir (Karpas, 2003: 94-95; Tekeli, 2008: 50).

19. yy.'da Karadeniz Bölgesi'nde ticaretin yoğunlaşması ve iletişimin artması, ağaç ve ağaç ürünleri, kurutulmuş meyve, meyve konyağı, boyalar, kesme taş ve kereste dâhil olmak üzere, inşaat malzemeleri gibi yerli ürünlerin üretimini ve ihracatını teşvik etmiştir. Ticaretin genişlemesi yoluyla bir dizi yerli ürün, Rusya ve Balkanlar dışında başka pazarlar da bulmuş ve böylece üretim ve nüfus artmıştır. Bu süreçte, etnik ve dinsel aidiyete göre şekillenmiş bir işbölümü meydana gelmiştir. Mesela, Müslümanlar çiftçi, denizci, marangoz, balıkçı; Kürtler çoban; Rumlar iyi taş ustaları; Ermeniler terzi ve kuyumcu olarak bilinmektedir (Karpas, 2003: 96).

Karadeniz Bölgesi'nin bu parlak günleri çok uzun sürmemiştir. İngilizler'in İran ile olan ticaretlerinde Karadeniz yolunu terk edip, İran Körfezi'ndeki limanları kullanmaya başlaması; Akdeniz'de Fransız ticaretinin genişlemesi; 1853 ve 1977 Osmanlı-Rus Savaşları; Rusya tarafından Gürcistan'a yeni

ticaret yollarının açılması, uluslararası ticaretin merkezini güneye ve kuzeye kaydırmış, böylece bölge ekonomisine zarar vermiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin toprak kaybıyla sonuçlanan 1877 Osmanlı-Rus Savaşı, doğrudan Karadeniz Bölgesi'nin ekonomisine darbe vurmuştur. Savaş sonrası Kuzey Anadolu'daki karlı ticaretin kesintiye uğraması, yöredeki iktisadi yaşamın bütününe etkilemiştir. Kesinti işsizlik yaratmış ve bölge sakinlerini iş olan yerlerde (İstanbul, Odesa, Moskova gibi) iş aramaya sevk etmiştir. Bölgedeki Ermeni İsyancıları, 1917 Sovyet Devrimi ve Kurtuluş Savaşı (ve sonrasında Rum ve Ermenilerin ayrılması), 19. yy.'da ortaya çıkan ticari hayatı ve bunun toplumsal temellerini tahrip etmiştir. Bölgede sayıca fazla olmakla birlikte, yeterli sermayeye, girişimci liderlik ve beceriye sahip olmayan Türkler, durağan ekonomiyi canlandıramadılar. Böylece, bir dönem ihracat için özel ürünler yetiştiren yerel kırsal nüfus, geçimlik üretime dönmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, eskiden rasyonel biçimde ve tahrip edilmeden kullanılan yerel ormanlar, nüfusun kendini besleyebilmesi için mısır ve sebze yetiştirmek amacıyla bütünüyle kesilmiştir. Ağaç ve bitki örtüsünden mahrum dik yamaçlardaki ince toprak tabakası, yağmur ve heyelanlarla önce vadilere, sonra da denize taşınmış ve böylece, üzerinde bitki örtüsü olmayan toprak, nemini koruyamayarak, verimsiz ve kuru bir hale gelmiştir. Cumhuriyet'le birlikte, orman kesilmesine katı yasakların da gelmesiyle, bölge halkının pek çoğu geçim arayışı içinde memleketini terk etmiş (Karpas, 2003: 98-100) ve böylece "gurbetçilik" yoğunlaşmıştır.

19. yy.'daki toplumsal ve iktisadi çözülmeyi zirveye ulaştıran ve yeni bir yön veren değişiklikler, II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Öncelikle, 1923-46 arasında nüfusta tarımsal üretim oranını geçen düzenli bir artış yaşanmıştır. Ayrıca, birçok kırsal yörede yönetici seçkinlerin, köylüler üzerine ağır vergiler koyarak birkaç kenti ilerleme ve modernliğin modeli olarak kurma girişimleri köylüleri bezdirmiştir. Bu nedenledir ki köylüler, ilk fırsatta (1950), iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi'nin aleyhine dönmüştür. Demokrat Parti dönemiyle de Marshall Yardımı çerçevesinde tarımsal mekanizasyon girişimleri ve yaklaşık 4.000 traktör alınmasıyla, 1.000.000 civarında çiftçi tarımdan çıkarılmıştır. Dahası, 1955'ten sonra yeni bir dizi teknolojik, iktisadi ve siyasal etken köylüyü iktisadi ve psikolojik olarak etkilemiş ve göç yoğunlaşmıştır (Karpas, 2003: 100-105; Tekeli, 2008: 98).

Bu süreç, tedrici olarak 1980'li yıllara kadar devam etmiştir. 1980'li yıllar, kırdan kente göç hususunda bir kırılma dönemidir. Öyle ki, 1980 sonrasında iç göç süreçlerinde ortaya çıkan niteliksel değişim, bugüne kadar olan göçlerin yapısal dinamiğini oluşturmuştur (Saracoğlu, 2016: 4). Özellikle

İletişim ve ulaşım olanaklarının artması, gecekondulaşmaya göz yumulması, Güneydoğu'da güvenlik sorunları ve yeni sağ politikaların etkisiyle, geçmişteki durumdan daha yoğun göçler başlamıştır. 1980'lerden sonra geçmişteki kırsal göçlerin karakteristiği değişerek, birden ve kalabalık (aileyle birlikte) biçimde gerçekleşmiş ve kentsel sorunların artmasına yol açmıştır.¹

IV. KIRDAN KENTE GÖÇ

Ülkemizde 1927-1950 döneminde kırsal ve kentsel nüfus oranı önemli bir değişim göstermemiş, 1950 yılından sonra ise kentsel nüfus hızla artmaya başlamıştır (Bkz. Tablo 2.). 1927-2009 dönemi dikkate alındığında, 1985 yılından sonra kentsel nüfusun, kırsal nüfustan daha fazla olduğu bir dönem başlamıştır. Dolayısıyla, ülkemizde artık kır nüfusunun büyük ölçüde kentlere yönelmiş olduğu tespit edilebilir.

1950'lerde başlayıp, 1980'lerde açıkça kendini hissettiren kırdan kente göç süreci, niteliksel yapısı nedeniyle gurbetçilikten farklılaşır. Kırdan kente göç süreci, -gurbetçilikten farklı biçimde- kırdan ayrılmaya "karar verilmesi"yle başlar. Kırdan yaşayan birey, gideceği yerdeki duruma, çevre şartlarına, kazanç olanaklarına ilişkin beklentilerine göre göçe karar verir. Öte yandan bu beklenti, yüksek bir belirsizlik de içerir. Bu belirsizlik, köyden şehre gelen kişinin, önce köydeki düzenini tamamen bozmadan şehre gelmesine, şehirde belli bir başarıya ulaşmasından sonra köydeki ilişkilerini tasfiye etmesine yol açar (Tekeli, 2008: 28).

Yukarıdaki merhaleler itibarıyla kırdan kente göç, ülkemizde hem kır, hem de kent bakımından çok önemli bir sosyo-kültürel pratik niteliği taşır:

1. **Gurbetçilik, kır insanı için çok önemli bir sosyo-kültürel pratiktir:**

Gurbetçilik, köy insanına dış dünyayla temas kurma olanağı vermiş ve ona köyünü, hayatını etkileyen koşulları yorumlama yetisi kazandırmıştır. Öte yandan gurbetçilik, köy insanını kentlerde çalışan akrabaları yoluyla ulusal olaylara, fikirlere açık hale getirmiş ve dış dünyayla ortak değerleri olduğu duygusunu beslemiştir. Bunun yanı sıra iş arayan gezginler, kentte sürekli çalışabileceklerinden emin olduklarında oraya yerleşip, ailelerini yanlarına getirmekte ve böylece kendi gurbetçiliklerine tereddütsüz son vermektedirler. 1950'li yıllardan bu yana olan budur (Karpas, 2003: 103).

2. **Gurbetçilik, kentler için çok önemli bir sosyo-kültürel pratiktir:**

1950 sonrası kentlere yönelen kitlesel göçleri anlayabilmek, gurbetçiliğin içeriğini ve oluş biçimini bilmekle mümkündür. Gurbetçilik, "köyde

¹ 1980 sonrasında iç göç süreçlerinde ortaya çıkan niteliksel değişimler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Saraçoğlu, 2016).

ekmeğimi kazanamıyorum, öyleyse kente gidiyorum” diyerek, rastgele, herhangi bir hazırlık olmadan gerçekleşen bir göç değildir. Tersine gurbetçilik, kentte çalışma ve konut koşulları hakkında tam bilgi sahibi olma ve nihayet bir gecekondur kurma merhalelerinden oluşan planlı bir süreçtir. Kırdaki toplumsal çözülme, iktisadi zorluk, göç geleneği ve kent çevresi hakkında bilgi sahibi olmak, kente taşınmayı teşvik etmiştir. Böylece, iktisadi faaliyetlerdeki artış nedeniyle kentlerde 1950’den sonra ortaya çıkan istihdam olanakları, kitlesel bir göç yaratmış (Karpas, 2003: 103), buna, 1980’lerden itibaren televizyon, telefon, internet, kitle iletişim ve ulaşım araçları gibi küreselleşme olanaklarının kentin bilinirliğini artırması da eklenince, asırlık gurbetçiliğin niteliğini değiştirmeye başlamıştır.

- 3. Gurbetçilik, kırdan toplumsal dinamizmini ortaya koyan bir göstergedir:** Tekeli’nin yaklaşımıyla, kırdan kente göç ve gecekondulaşma, kentte yaşama ve kentteki ekonomik sektörler bakımından “toplumun hazırlığı en az, kapasitesi en düşük kesimlerinin zorunluluklar karşısında yaratıcı çözümler üretebilme ve uyum yapma kapasitesinin yüksekliği”ni (Tekeli, 2008: 110-111) ortaya koyan bir sosyo-kültürel olgu niteliği taşır.

Kırdan kente göçün, kırdaki olanaksızlıklar ve kentteki olanaklarla ilgili sosyo-kültürel bir nitelik taşıdığı bilinmektedir. Öyle ki, sözkonusu sosyo-kültürel etkiler 1950’lerde başlamış, 1980’lerde doruk noktasına çıkmış ve günümüzde de –geçmişteki kadar hızlı olmamakla birlikte- sürmektedir. Bugün ülkemizde kır nüfusuna, kentin potansiyel göçmenleri olarak bakmak yanlış olmayacaktır.

Kırdan kente göç kararının altında başta ekonomik olmak üzere, çeşitli sebepler rol oynamaktadır. 2002 yılında ülkemizin değişik yörelerinde bulunan sekiz il kapsamında gerçekleştirilen bir araştırmada² kırdan kente göç etme olgusu çeşitli boyutlarıyla tespit edilmiştir:

² Hacı Kurt tarafından 2002 yılında yapılan bu araştırma, sekiz ilde; beş il merkezi, üç ilçe merkezi ve bu il ve ilçe merkezlerine bağlı yirmi yedi köyde gerçekleştirilmiştir. Bu il ve ilçeler; Ankara, Adana, Kastamonu, Şanlıurfa, Bitlis, Gazipaşa, Ermenek, Edremit’ten oluşmaktadır. Bkz. (Kurt, 2006).

Tablo 4: Kentli ve Köylülerin Yaşadıkları Yerde Bulunma Nedenleri

Neden burada yaşıyor?								
	Geçim	İyi kazanç	Memleketi	Köyü sever	Kenti sever	Başka	Yanıtsız	Toplam
Kent	395	19	135	-	29	59	1	638
	%61,9	%3	%21,2	-	%4,5	%9,1	%0,2	%100
Köy	265	23	248	62	-	38	2	638
	%41,5	%3,6	%38,9	%9,7	-	%6	%0,3	%100

Kaynak: (Kurt, 2006:159)

Tablo 2.‘ye bakıldığında geçim şartları, kentlileri yaşadıkları yere bağlayan öncelikli unsur (%62) iken köylüler için geçim, (şartlar iyi olmadığından) köyde kalmanın zayıf bir gerekçesi (%41,5) olarak görülmektedir. Bu durumu destekleyen bir diğer bulgu da şöyledir:

Tablo 5. Daha İyi Koşullar Olması Durumunda Kırsalda Yaşama Eğilimi

	Kırsalda olanaklar daha iyi olsa yaşamak ister mi?				
	Köyde	Kentte	Farketmez	Yanıtsız	Toplam
Kent	336	242	51	9	638
	%52,7	%37,9	%8	%1,4	%100,0
Köy	388	208	36	6	638
	%60,8	%32,6	%5,6	%0,9	%100,0

Kaynak: (Kurt, 2006:171)

Kentli ve köylü deneklere “köyde ve kentte aynı ya da birbirine yakın olanaklar olsa, köyde mi yoksa kentte mi yaşamak isterdiniz?” (Kurt, 2006:171) diye sorulduğunda, köyde yaşamayı tercih edeceğini söyleyen kentlilerin oranı %51,7; köylülerinki de %60,8’dir. Burada köyden kaçışın ağırlıkla yaşam şartlarının iyi olmamasına bağlı olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Olanakları Olması Durumunda Köylülerin Kente Göç Eğilimi

	Olanakları olsa kente göçer mi?				Toplam
	Evet	Hayır	Kararsız	Yanıtsız	
Köy	454	144	35	5	638
	%71,2	%22,6	%5,5	%0,8	%100,0

Kaynak: (Kurt, 2006:162)

Kişilerin kente göç etme istemlerinin önündeki fiili engeller kalkmış olsa kentlere göç edecek kırsal nüfus büyük bir oranlara ulaşacak görülmektedir (Bkz. %71,2).

Tablo 7. Kentli ve Köylülerin Çocuklarının Yaşamalarını İstedikleri Yerler

	Çocuklarının nerede yaşamalarını ister?				
	Köyde	Kentte	Farketmez	Yanıtsız	Toplam
Kent	25	569	36	8	638
	%3,9	%89,2	%5,6	%1,3	%100.0
Köy	70	520	46	2	638
	%7,4	%81,5	%7,2	%0,3	%100.

Kaynak: (Kurt, 2006:168)

Tabloda köylülerin çoğunluğunun çocuklarının kentte yaşamalarını istediği açıkça (%81,5) görülmektedir.

Görüldüğü üzere, kırdan kente göç olgusu, temelde ekonomik gerekçelerin olduğu, kentin kesin yerleşme hedefi olarak belirlendiği, geri dönüşsüz bir göç niteliği taşımaktadır.

SONUÇ

Ülkemizde kırdan kente kitlesel göç olgusunun dinamikleri, 19.yy'ın ikinci yarısına dayanmaktadır. Bu dönemin sosyo-ekonomik ve siyasal özelliği gereği ilk göçler Doğu ve Karadeniz bölgelerinden başlamıştır. Bu dönemde başlayıp, 1950'li yıllara kadar devam eden göçler, niteliğinden dolayı "gurbetçilik" olarak değerlendirilebilir. 1950'li yıllarda, gerek sosyo-ekonomik ve gerekse teknolojik şartların değişmesi, kırsal göçün niteliğinde değişiklik yaratmıştır. Bu dönemden itibaren kırdan kente göç, geçmiş dönemde kırdan kente çalışmak için gidip, daha sonra tekrar köye gelmeyi hedefleyen "gurbetçilik"ten farklılaşarak, tedrici olarak kırdan, bir daha dönmek üzere kente göç etmeye dönüşmüştür. Bu göç sürecinde ekonomik gerekçeler yine baskın olmakla birlikte, eğitim, sağlık, toplumsal yaşam koşulları ve olanakları gibi etkenler de göç de etkili faktörler olmaya başlamıştır. Dolayısıyla 1950 sonrasında kır, sürekli nüfus kaybetme eğilimine girmiştir. Bu süreç, 1980 sonrasında doruk noktasına ulaşmıştır.

Yüz yıllık bir geçmişe sahip olan gurbetçilik, yukarıdaki özellikleri nedeniyle 1950'lerden sonra nitelik değişimine uğramış; bu değişim, 1980'lerden sonra daha farklı nitelikler kazanarak sürmüştür. Gurbetçilik algısının bu değişimi,

şüphesiz ki “iletici nedenler”in ülkemizdeki içgöç sürecinde her geçen yıl artan belirleyiciliğinin bir sonucudur. Kitle iletişim araçları (radyo, uydu bağlantılı televizyon, internet, cep telefonu) ve kitle ulaşım olanaklarından (uçak, hızlı tren, otobüs, özel araç sahipliğinin yaygınlaşması gibi) oluşan iletici sebeplerin, aynı zamanda birer küreselleşme olanağı olduğunu hatırlanmalıdır. Dolayısıyla ülkemizdeki içgöç süreçlerinin küreselleşmenin belirgin bir etkisi olduğunu da tespit etmek gerekir. Sonuç olarak, yakın dönemden günümüze içgöç süreçleri üzerinde iletici sebeplerin etkileri, geçmişte baskın olan kırdaki olumsuz (itici) şartlar ile kentteki olumlu (çekici) şartlar kadar ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Bu nokta, halihazırdaki içgöç süreçlerini, 1950 sonrası döneme özgü olan “itici-çekici nedenler”le açıklama eğilimlerinin gözden geçirilmesi ve değişen şartlara göre güncel değerlendirmeler yapmak bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- GÜÇLÜ, Abbas (2013), “Ortaylı’dan Milliyetçilik Açılımı”, Milliyet, 08.03.2013.
- GÜREŞÇİ, Ertuğrul (2010), “Köyden Kente Göçün Köydeki ve Kentteki Yansımaları: Akpınar Köyü Üzerine Bir Değerlendirme”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C:2, S:2, 47-55.
- KARPAT, H.Kemal (2003), Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- KIRAY, Mübeccel B. (2007), Kentleşme Yazıları, Bağlam İstanbul: Yayınları.
- KURT, Hacı (2006), “Göç Eğilimleri ve Olası Etkileri”, Yönetim Bilimleri Dergisi (4:1), 148-178.
- MUTLU, Ahmet (2010), Kentli Hakları ve Türkiye, Konya: Çizgi Kitabevi.
- SARAÇOĞLU, Cenk (2016), “Türkiye’de Göç Çalışmalarında 1980 Sonrası Paradigma Değişimi”, http://www.politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/turkiyede_goc_calismalarinda_1980_sonrasi_paradigma_degisimi.pdf (20.04.2016).
- TEKELİ, İlhan (2008), Göç ve Ötesi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TÜİK (2016), Yıllara ve cinsiyete göre il/ilçe merkezleri ve belde/köyler nüfusu, 1927-2015, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (20.04.2016).

